

ББК Ш 141.14-21: У 262.61

УДК 811. 161. 2' 373. 45' 06

НЕВІДМІНЮВАНІ НАЗВИ ГРОШОВИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджується лексико-семантична група невідмінюваних іменників – назв грошових одиниць як власне українського походження, так і запозичених з інших мов. Проведене дослідження показало, що незмінні лексеми, як і відмінювані, відображають динаміку змін в кожній мові, в тому числі й українській, віддзеркалюючи розвиток суспільства на певному історичному етапі. Незмінні лексеми також відображають загальну потребу народів у комунікативних контактах на соціально-економічному, політичному, культурному та науковому рівнях і, безперечно, саме ці умови сприяють розвитку і збагаченню міжмовного лексичного складу.

Ключові слова: невідмінювані іменники, незмінні лексеми, назви грошових одиниць, категорія роду.

Поняття “гроші”, як явище і реальна необхідність, виникло ще в IV – III тисячолітті до н.е. Висловлювання про гроші відомі з часів античності, зокрема зустрічаються у працях Платона та Аристотеля, згодом у пам'ятках періоду Київської Русі. Проте роль грошового еквівалента на певних етапах історичного розвитку у кожній країні і навіть на окремій території виконували різні товари, речі. У стародавніх греків – “худоба, хутро; у скандинавських народів – шкури тварин; у Монголії – чай; у Судані й Абіссинії – сіль. У Київській Русі тривалий час загальним еквівалентом були хутра родини куниць (хутро куниць або білки називали куною), а грошова система існувала у формі “кунних грошей” [Мочерний, 2003, с. 137].

Досліджуючи функціонування “товарних грошей” та цитуючи працю В. Святловського “Происхождение денег и денежных знаков”, д. ек. н., проф. М.І. Савлук відзначає, що у багатьох стародавніх народів роль грошей виконувала худоба. “Цей факт підтверджується тим, що в назвах сучасних грошей деяких країн збереглася старовинна назва худоби. Так, у Стародавній Індії худоба називалася “рупа”, а її сучасна грошова одиниця називається “рупія”. Немає сумніву в тому, що худоба використовувалася як гроші в доісторичні часи на території України. Є письмові підтвердження того, що ще в період Київської Русі любов до грошей називалася “скотолюбієм”, казна – “скотницею”, а вираз “скот” застосовувався у розумінні грошей”. Як стверджує вчений, “слово “гроші” з'явилося лише у XIII ст. [Савлук, 2001, с.17]. З часом роль “товару”, як грошей замінена на металеві – залізо, мідь, бронза, згодом – срібло та золото. “Археологічні дослідження показали, що в Стародавній Месопотамії срібло у формі шматків, зливків, кілець використовувалося як гроші ще в кінці III тисячоліття до н.е. Золото в ролі грошей використовували ще в XIV ст. до н.е. в Єгипті, Індії, Китаї, у VIII – VII ст. до н.е. – у Греції” [Савлук, 2001, с.17]. Зливки металу, що виготовляли за встановленою формою, вагою і засвідчували штемпелем держави, називалися “монетами”. “Назва “монета” походить від першого монетного двору, що був відкритий у Римі при храмі Юнони-Монети в III ст. до н.е.” [Савлук, 2001, с.17].

Отже, гроші одне з найдавніших явищ в житті суспільства і об'єктом дослідження нашої статті є назви грошових одиниць, зареєстровані в таких словниках: “Словник української мови” в 11-ти томах, “Великий тлумачний словник сучасної української мови”, “Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика” за редакцією О.М. Сліпушко, “Словник іншомовних слів” за редакцією О.С. Мельничука та “Словник іншомовних слів” за редакцією Л.О. Пустовіт.

Мета даної статті – дослідити незмінні лексеми на позначення грошових одиниць; проаналізувати природу запозичень, їх походження; функціонування у лексичному складі мови; розглянути категорію роду невідмінюваних іменників як власне українського так й іншомовного походження, простежити використання їх на сучасному етапі.

Відповідно головне завдання дослідження – більш ретельно та поглиблено проаналізувати дискусійні моменти, присвячені проблемам невідмінюваних іменників в українській мові, з'ясувати деякі розбіжності у трактуванні категорії роду у незмінних лексемах, а це сприятиме подальшим науковим пошукам.

У мовознавстві значна увага приділяється вивченню іменника, оскільки він поряд з дієсловом становить “центр частин мови” [Вихованець, 2004, с.16]: досліджуються відмінювані іменники, їх система значень та парадигм, однак недостатньо вивчаються незмінні лексеми, які констатуються як невідмінювані іменники, як правило, запозичені з інших мов.

До іншомовних невідмінюваних лексем на позначення грошових одиниць належать такі іменники:

екю, невідм., с. 1. Старовинна французька золота і срібна монета з зображенням щита. 2. Міжнародна валютна одиниця, що її використовували країни – учасниці Європейської валютної системи з 13 березня 1979 року [ВТСУМ, 2004, с.259]. “У Європейській валютній системі виконує функцію розрахункової одиниці, засобу платежу центральних банків та елементу валютних резервів у країнах ЄС” [УСЕ, 2001, с.465]. Після введення в обіг *євро* у 1999 році *екю* припинило своє існування [ПСІС, 2000, с.413];

ескудо, невідм., с. Грошова одиниця Португалії [ВТСУМ, 2004, с.267] і Кабо-Верде. Поділяється на 100 *сентаво* [ПСІС, 2000, с.432]; грошова одиниця Португалії (поділяється на 100 *сентаво*), Чілі (поділяється на 100 *сентесимо*) [МСІС, 1977, с.259].

Внаслідок докорінних змін у політичних відносинах між державами та з метою спільного регулювання світового економічного простору і грошових відносин створена міжнародна валюта: “*євро*”.

Євро, невідм., с. Грошова одиниця більшості країн Європейського Союзу [ВТСУМ, 2004, с.269]; тимчасово безготівкова грошова одиниця Європейського Союзу, запроваджена 1999 року [ПСІС, 2000, с.438].

“*Євро*” є зразком штучного утворення невідмінюваного іменника. Однак розвинута система грошових відносин між державами сприяє створенню нових складних слів, у яких афіксоїдом виступає “*євро*”, наприклад: *євровалюта*, *євродепозити*, *євродолари*, *єврокард* (міжнародна кредитна картка з правом використання в країнах – учасниках європейської банківської системи), *єврокредити*, *єврооблігація*, *євроринок*, *єврочек* [Сліпущко, 1999, с.182]. При широкій демонстрації новоутворень з “*євро*”, О.М. Сліпущко у “Тлумачному словнику...” сам термін “*євро*” не подає.

Ларі, невідм., ч. У Грузії – грошова одиниця [ВТСУМ, 2004, с.480].

До розмовної лексики належить невідмінювана лексема “*лове*”. Гроші. Мати *лове*. Заробляти *лове* [ВТСУМ, 2004, с.494].

Паралельну невідмінювану і змінну форму має грошова одиниця, старовинна французька золота монета: *луї* і *луїдор*, -а [ВТСУМ, 2004, с.497]. Вагою близько 7г; карбувалася 1640 - 1791 роках [УСЕ, 2001, с.792].

Найра, невідм., ж. Основна грошова одиниця Нігерії, рівна 100 *кобо* [ВТСУМ, 2004, с.564].

Пенні, невідм., ч. 1. Те саме, що *пенс* (англійська бронзова монета, що дорівнює 1/12 шилінга). 2. Фінська монета, що дорівнює 1/100 фінської марки [ВТСУМ, 2004, с.714; ПСІС, 2000, с.724; МСІС, 1977, с.511]

Песо, невідм., с. Грошова одиниця деяких країн Латинської Америки [ВТСУМ, 2004, с.756]; грошова одиниця Гвінеї-Бісау, Колумбії, Куби, Мексики, Філіппін, Уругваю та Чілі [ПСІС, 2000, с.730 - 731].

У Словниках іншомовних слів подаються дві паралельні форми для вживання: *песо* і *пезо*, крім того, у Словнику за редакцією О.С. Мельничука перше значення – це “старовинна іспанська срібна монета вартістю 8, пізніше 20 *реалів*” [МСІС, 1977, с.517], а у вказаних вище словниках це значення вже відсутнє.

Сентаво, невідм., с. Розмінна монета, рівна $\frac{1}{100}$ грошових одиниць Аргентини, Бразилії, Мексики, Португалії та деяких інших країн [ВТСУМ, 2004, с.1114]; розмінна монета Аргентини, становить $\frac{1}{100}$ *аргентинського песо*; Болівії, становить $\frac{1}{100}$ *болівіано*; Бразилії, становить $\frac{1}{100}$ *реала*; Гватемали, становить $\frac{1}{100}$ *кетсалья*; Гвінеї-Бісау, Домініканської Республіки, Колумбії, Куби, Мексики, Філіппін, становить $\frac{1}{100}$ *песо*; Гондурасу, становить $\frac{1}{100}$ *лемпіри*; Еквадору, становить $\frac{1}{100}$ *сукре*; Кабо-Верде, Португалії, становить $\frac{1}{100}$ *ескудо*; Мозамбіку, становить $\frac{1}{100}$ *метикала*; Нікарагуа, становить $\frac{1}{100}$ *кордобі*; Сальвадору, становить $\frac{1}{100}$ *колона*; Сан-Томе і Принсіпі, становить $\frac{1}{100}$ *добри* [ПСІС, 2000, с.828; МСІС, 1977, с.607].

Сентесимо, невідм., с. Розмінна монета, рівна $\frac{1}{100}$ грошових одиниць Панами та Уругваю [ВТСУМ, 2004, с.1114]; розмінна монета Панами, становить $\frac{1}{100}$ *бальбоа*; Уругваю, Чілі, становить $\frac{1}{100}$ *песо* [ПСІС, 2000, с.828; МСІС, 1977, с.607].

Сентімо, невідм., с. Розмінна монета, рівна $\frac{1}{100}$ грошових одиниць Іспанії, Венесуели, Коста-Рики, Парагваю, Гаїті [ВТСУМ, 2004, с.1114]; розмінна монета Венесуели, становить $\frac{1}{100}$ *болівара*; Гаїті, становить $\frac{1}{100}$ *гурда*; Коста-Рики, становить $\frac{1}{100}$ *колона*; Парагваю, становить $\frac{1}{100}$ *гуарані*; Перу, становить $\frac{1}{100}$ *соль*; деяких інших країн [ПСІС, 2000, с.828; МСІС, 1977, с.607].

Скудо, невідм. Старовинна італійська срібна або золота монета [ВТСУМ, 2004, с.1145; ПСІС, 2000, с.845; МСІС, 1977, с.607].

Сольдо, невідм., с. 1. Італійська мідна монета, яка була в обороті до 1947 року. 2. Старовинна срібна монета Португалії [ВТСУМ, 2004, с.1160; ПСІС, 2000, с.847]; італійська назва середньовічного *шилінга*; срібна

монета багатьох італійських держав до об'єднання Італії в 1861 році; монета Італії до 1947 року [МСІС, 1977, с.624].

Су, невідм., с. Старовинна французька дрібна розмінна монета [ВТСУМ, 2004, с.1211]; 1. Французька монета (спочатку золота, згодом – срібна і мідна), становила 1/20 *лівра*. Карбувалася до 1793 року. У 1947 р. вилучена з обігу; 2) розмінна монета В'єтнаму, 1/100 *донга* [ПСІС, 2000, с.865-866; МСІС, 1977, с.641].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови реєструється невідмінюваний іменник: *сомалі* як народ, основне населення півострова і Республіки Сомалі і як мова цього народу [ВТСУМ, 2004, с.1160]; однак у Словниках іншомовних слів відсутня *сомалі*, а подається лексема “*сомало*” – грошова одиниця Сомалі до 1960 року [ПСІС, 2000, с.848; МСІС, 1977, с.624]. Ми вважаємо, що це також незмінна лексема за аналогією до іменників на кінцеву голосну -о: *песо, сентимо, скудо, сольдо* та ін.

На прикладі невідмінюваних іменників – назв грошових одиниць – простежуються зміни в лексичному складі будь-якої мови, оскільки лексика найперша відображає будь-які нові процеси в суспільстві, реагує на суспільно-економічний розвиток країни, на політику держави. Грошова одиниця *сольдо* спочатку є італійською назвою середньовічного *шилінга*, згодом – функціонує як срібна монета у багатьох італійських державах до 1861 року (рік об'єднання Італії), після цього є мідною монетою Італії, користувалися нею до 1947 року. Як грошова одиниця Франції *су* вилучена з обігу з 1947 року, однак у В'єтнамі *су* функціонує як дрібна розмінна монета на даний час. Словник іншомовних слів О.С. Мельничука, 1977 року видання, фіксує лише одне значення слова “*екю*” (старовинна французька золота і срібна монета з зображенням шита), а Словник Л.О. Пустовіт – 2000 року подає ще й друге значення (міжнародна валютна одиниця, що її використовували країни – учасниці Європейської валютної системи з 13 березня 1997 року). Діє категорія часу: грошова одиниця *євро* запроваджена у 1999 році, тому зовсім відсутня у Словнику О.С. Мельничука. Таким чином, ми бачимо, що мова змінюється у часовому параметрі, віддзеркалюючи безперервний процес розвитку суспільства, державних відносин у планетарному масштабі. Мова – динамічна інформаційна система.

Словники іншомовних слів подають трактування походження невідмінюваних одиниць: *екю* [< франц. écu] та *ескудо* [португ. та іспан. escudo], *скудо* [італ. scudo] означає “герб”, “шит”, тобто атрибути геральдики держави; паралельною до *екю*, як монети, є утворена форма за принципом творення абrevіатур: *екю* [< англ. European Currency Unit], що означало “єдина європейська валюта”; “*євро*” утворене від назви “Європа”, як частини світу в північній півкулі; *пєнні* [англ. penny, фін. penni, від лат. pendo] означає “плачу”; *песо, пєзо* [італ. peso] – буквально “вага”; *сентаво* [ісп., португ. centavo], а також *сентєсимо* [ісп. centésimo] вживається у значенні “сотий”; *сентимо* [ісп. centimo < лат. centum – сто]; *сольдо* [італ. soldo < лат. solidus – твердий], у значенні “тверда валюта”; *сомало* [< італ. somalo], тобто сомалійський. Проаналізувавши походження невідмінюваних грошових одиниць, ми зробили висновок, що у кожному невідмінюваному іменнику закладене лексичне значення, що пов'язане прямо (*вага, сотий, сто, платити*) або опосередковано з грошовою системою, із ринковою економікою і престижем держави на світовій арені (*герб, шит, сомалійський, твердий*).

Серед назв грошових одиниць в українській мові є незмінні лексеми як іншомовного походження, так і власне українського з префіксом *пів-*:

Півзолото, невідм., ч., заст. Сума грошей, що дорівнює половині золотого [ВТСУМ, 2004, с.761; СУМ: 6, с. 381].

Півкарбованця, невідм., ч. Сума грошей, що дорівнює половині карбованця.– *На, віднеси годинник Петухову. Одерж півкарбованця* [СУМ: 6, с.381].

Півкопи, невідм., ж. 1. Половина копи як одиниця лічби кого-, чого-небудь. 2. *заст.* Одиниця лічби грошей, що дорівнювала двадцяти п'яти копійкам [ВТСУМ, 2004, с.762]; *т с Еней кричить, що “я Нептуну Півкопи грошей в руку суну, Аби на морі штурм утих”* [СУМ: 6, с.381].

Півкопійки, невідм., ж., іст. Дрібна монета вартістю в половини копійки [СУМ: 6, с.382].

Півкорця, невідм., ч., заст. Половина корця як міра чого-небудь. *Входить він у хату та й уносить на плечах, може, так як з півкорця чогось у мішку* [СУМ: 6, с.382].

Півмільйона, невідм., ч. Половина мільйона [ВТСУМ, 2004, с.762; СУМ: 6, с.383].

Півшага, невідм., ч., іст. Монета вартістю в половину шага [ВТСУМ, 2004, с.763; СУМ: 6, с.390].

Півшеляга, невідм., ч., іст. Монета вартістю в половину шеляга [ВТСУМ, 2004, с.763; СУМ: 6, с.390].

Таким чином, ми дослідили, що Словник української мови в 11-ти томах фіксує 8 невідмінюваних іменників – назв грошових одиниць, з яких 3 (*півзолото, півкопи, півкорця*) належать до застарілої лексики, 3 (*півкопійки, півшага, півшеляга*) – історизми, 2 (*півкарбованця і півмільйона*) використовувалися в лексичці на той час. Великий тлумачний словник сучасної української мови подає лише 5 незмінних лексем, з них вживається у сучасному мовленні лише одна – *півмільйона*, а невідмінюваний іменник *півкопи* і в першому значенні, як і в другому, на нашу думку, слід віднести до застарілих (див. вище).

Постає питання: чому автори згаданих вище словників не фіксують термін “*півгривні*” ні як застарілий, ні як історизм, хоча срібна гривна (з твердим кінцевим -н-) відома ще з часів Київської Русі як грошова одиниця, яка важила від 160 до 196 грамів. Гривна виконувала функцію грошей кілька тисячоліть, а за золотом роль грошей закріпилася лише у другій половині ХІХ ст. [Мочерний, 2003, с.138], однак маємо лексему “*півзолото*”. Вдруге повертається у словниковий склад мови “*гривня*” (тільки з пом'якшеним кінцевим -н-) у

1917 році як назва перших власне українських паперових грошей Української Народної Республіки [Мочерний, 2003, с.138]; втретє – “в зв’язку з проголошенням в 1991 році Акту про незалежність України є рішення назвати гривню власну грошову одиницю Української держави” [Мороз, 1993, с.68 - 69]. Однак в сучасних словниках так і не з’явилась лексема *півгривні* (50 копійок), яка хоч рідко, але зустрічається в усному мовленні.

Спостерігаємо непослідовність у виявах морфологічної категорії роду. Назви грошових одиниць як іменники-назви неістот, позбавлені поділу за статтю, за родовою приналежністю, тому “вони ґрунтуються на формально-граматичному змісті іменникової категорії роду” [Вихованець, 2004, с.86]. Прийнятим є правило, що “загальні іменники – назви неістот – належать до середнього роду” [Грищенко, 2002, с.302], або “слова іншомовного походження з основою на *-а* (з попереднім голосним основи), *-о*, *-у*, *-є*, *-і*, *-ю*, як назви неживих предметів” [Пономарів, 2001, с.119]. У Великому тлумачному словнику як іменники середнього роду визначені назви невідмінюваних грошових одиниць іншомовного походження: *екю*, *ескудо*, *євро*, *лове*, *песо* (*пезо*), *сентаво*, *сентесимо*, *сентимо*, *сольдо*, *су*, а *ларі*, *луї*, *пенні* належать до чоловічого роду; *найра* – до жіночого; *скудо* – зовсім не вказана категорія роду. Як бачимо, у даному Словнику не є прозорою мотивація категорії роду, оскільки у мовознавстві існують різні, іноді навіть суперечливі погляди відносно визначення роду невідмінюваних іменників, тобто це явище недостатньо досліджене. Так В.О. Горпинич [2004, с.59] до чоловічого роду відносить “назви деяких конкретних предметів: *екю*, *пенні*”. Проте за нашими дослідженнями *екю* належить до іменників середнього роду [ВТСУМ, 2004, с. 259].

Таким чином, можемо зробити висновок, що явище становлення категорії роду в невідмінюваних іменниках не завершене і слушною є думка мовознавців О.К. Безпояско, К.Г. Горденської, В.М. Русанівського про те, що у мові помітна тенденція до вмотивування категорії роду лексико-семантичним змістом слова [Безпояско, 1993, с.67]. Доказом є пояснення роду іменників, що є поза прийнятим правилом. Приналежність до жіночого роду незмінної лексеми *найра* кваліфікуємо як явище граматичне: за аналогією до іменників жіночого роду з флексією *-а* і семантичне: перенесення родової – загальнішої ознаки (монета, грошова одиниця) на видову – конкретнішу.

Назву старовинної французької монети *луї* (чол. рід) можемо пояснити як на формально-граматичному рівні – походить від змінної форми *луїдор*, чоловічого роду (ознака – нульова флексія), так і на лексико- чи семантико-граматичному – власна назва особи (чоловіче французьке ім’я Луї); *пенні*, те саме, що *пенс* (формальна ознака чоловічого роду – нульова флексія). Проте складно простежити за яким принципом належить до чоловічого роду грошова одиниця: *ларі*.

Грамматично-формальна ознака перенесена на невідмінювані іменники власне українського походження на позначення назв грошових одиниць і категорія роду вмотивована формальним показником: *півзолото* ← *золотий*, *півкарбованця* ← *карбованець*, *півкорця* ← *корець*, *півмільйона* ← *мільйон*, *півшага* ← *шаг*, *півшеляга* ← *шеляг* (від відмінюваних субстантивів чоловічого роду утворені незмінні лексеми чоловічого роду); *півкопи* ← *копа*, *півкопійки* ← *копійка* (від змінюваних іменників утворені невідмінювані назви жіночого роду).

Викладені вище спостереження дозволяють зробити висновок про те, що лексичний склад – це динамічна інформаційна система, яка всебічно відображає процеси економічного, політичного, культурного, науково-технічного розвитку, як всередині кожної країни, так і на міжнародному рівні.

Виконане дослідження підтвердило думку про те, що невідмінювані іменники – це цікаве мовне явище з тієї точки зору, що наша мова належить до флективних, має розвинену систему словоформ і парадигм, але не всі незмінні лексеми (як іншомовного походження, так і власне українського) підпорядковуються законам флективної мови: не мають змінних форм, а лише омонімічні. Цікавим є те, що всередині української мови відбувається процес утворення незмінних лексем. У досліджуваних словниках української мови зафіксовано 24 невідмінювані іменники на позначення назв грошових одиниць, з них 16 – іншомовного походження, 8 – власне українського.

Таким чином, у роботі розглядаються як традиційні, так і нові, деякі суперечливі погляди щодо запозичених незмінних лексем, а також функціонування невідмінюваних іменників, з’ясовується природа поширення запозичень та їх співвідношення у використанні системою мови. У подальших наукових розвідках плануємо продовжити дослідження лексичних одиниць невідмінюваних іменників у системі граматики.

Література

Безпояско 1993: Безпояско О.К., Горденська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.

Вихованець 2004: Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / За ред. І.Р. Вихованця. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.

ВТСУМ 2004: Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ Перун, 2004. – 1440 с.

Горпинич 2004: Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ Академія, 2004. – 336 с.

Грищенко 2002: Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А.П. Грищенка. – 3-тє вид., допов. – К.: Вища шк., 2002. – 439с.

Мороз 1993: Банківська енциклопедія / За заг. ред. А.М.Мороза. – К.: Ельтон, 1993. – 328 с.

- Мочерний 2003: Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К.: Академія, 2003. – 656 с.
 МСІС 1977: Словник іншомовних слів. / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – 776 с.
 ПСІС 2000: Словник іншомовних слів. / За ред. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
 Пономарів 2001: Сучасна українська мова: Підручник / За ред. О.Д.Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К.: Либідь, – 2001. – 400 с.
 Савлук 2001: Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.
 Сліпушко 1999: Сліпушко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика. – К.: Криниця, 1999. – 508 с.
 СУМ 6: Словник української мови: В 11т. – К.: Наукова думка, 1975.- Т.6.-832с.
 УСЕ 2001: Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М.Попович. – 2-ге вид., доп. – К.: ПВП Всеуито, 2001.- Львів: ЛДКФ Атлас, 2001. – VII + 1575 с., іл.

The article focuses on the lexico-semantic group of undeclined nouns – names of money bank – notes of both Ukrainian origin and borrowed from other languages. The study has demonstrated, that undeclined lexemes as well as declined mirror the dynamics of changes in every language, Ukrainian inclusive, reflecting the development of society at a certain historical stage. Undeclined nouns also mirror general need of peoples in communicative contacts at social-economic, political, cultural and scientific levels and, it goes without saying, these conditions favour the development and replenishment of the interlanguage wordstock.

Keywords: undeclined nouns, undeclined lexemes, names of money bank-notes, the category of gender.

Надійшла до редакції 22 вересня 2006 року.

Наталія Журавльова

ББК Ш 141.4-3

УДК 811.161.2'373.7-82-94

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ МІКРОПОЛЕ ПЕРЕДАЧІ ПРИВІТУ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених лексико-фразеологічним етикетним засобам вираження ввічливості, наявним у листах українських інтелігентів ХІХ – початку ХХ ст. У ній розглядаються етикетні лексеми та фразеологізми, якими автори листів послуговувалися в ситуації передачі вітання, привіту, поклону родичам адресата, друзям, приятелям, добрим знайомим від себе чи від когось відсутнього.

Ключові слова: етикетна лексема, етикетний фразеологізм, власне епістолярний фразеологізм, епістолярне фразеологізоване словосполучення, інтенсифікатор чемності.

Важливе місце у функціонально-семантичному полі епістолярної ввічливості ХІХ – початку ХХ ст. займали етикетні лексеми та фразеологізми, які вживалися для передачі вітання, привіту, поклону комусь відсутньому. На сьогоднішній етикетно-мовна ситуація передачі привіту як лексико-фразеологічне мікрополе, яке об'єднує в одній системі різнорівневі мовні одиниці, що мають семантичну й функціональну спільність, в українському мовознавстві ще не розглядалася. Така спроба робиться нами вперше. Принцип польового структурування дає можливість виділити ядро, його центр, а також ближню, дальню й крайню периферію мікрополя. У даній статті ставимо за мету розглянути етикетні лексеми та фразеологізми, які використовувались в епістолярній ввічливості ХІХ – початку ХХ ст. для передачі привіту комусь відсутньому, а також визначити, які з них входили до ядра, його центру, а які перебували на периферії лексико-фразеологічної структури.

Так, високочастотною полісемантичною етикетною лексемою, вживаною в епістолярію для передачі привіту, була дієслівна словоформа *вітати* та зрідка її застарілий фонетичний варіант *витати*, тобто словами виявляти приязнь, прихильне ставлення до когось: “*Вітаю земляків*” [ЛКМ 2003(4):107] (В.Самійленко до М.Коцюбинського); “*Вітаю твою любов родину...*” [ЛДІ 2003:116] (М.Комарова до Лесі Українки); “*Всі наші Вас вітають*” [ЛКМ 2002(2):125] (М.Грушевський до М.Коцюбинського). Інтенсифікаторами епістолярної ввічливості при етикетній лексемі *вітати* виступали прислівники *щиро, сердечно (сердешно), дуже* та фразеологізм *усім серцем*: “*Жінка вітає тебе (“второго Гоголя” каже) усім серцем і зичить тобі здоров’я на славу України!*” [ЕСЯ 199:48] (К.Білиловський до Д.Яворницького); “*Пана Івана вітаю при сій нагоді дуже-дуже сердечно...*” [Лисенко 1964:312] (до О.Франко); “*Щиро вітаю Віру Іустинівну, маму Вашу і діточок*” [ЛКМ 2002(2):254] (Г.Єремів до М.Коцюбинського).

Як вияв прихильного ставлення до когось відсутнього часто використовувалась багатозначна етикетна лексема *вітання* здебільшого у сполученні з прикметниками-інтенсифікаторами: “*Всім прихильним*